

Fig. 1. Tibirke. Ydre, set fra sydøst.

Ole Woldbye 1960

TIBIRKE KIRKE

HOLBO HERRED

Kirken nævnes o. 1210, da bispetienden ved et mageskifte kom fra Roskildebispen til Æbelholt kloster¹. En sognepræst er nævnt 1301²; 1567 var der 16 tiendeydere i sognet³. Ved slutningen af 1500-tallet hærgedes sognet kraftigt af flyvesandet⁴; endnu 1610 synes det at have haft sin egen præst⁵, men to år senere var sognet så forarmet af sandflugten, at kirken blev *annekteret* Vejby⁶, et forhold der endnu består (jfr. p. 1280), og 1632 ydede Vejby kirke med kongens tilladelse hjælp til den brøstfældige Tibirke kirke. 1. maj 1720 inkorporeredes kirken i kongelig majestæts ryttergods⁸, 1872 var den afhændet af staten til kirketiendeyderne⁹, og 1. april 1914 overgik den til selveje.

I sognet ligger ruinerne af et senmiddelalderligt *†kapel*, kaldet Helene grav (p. 1337), og af Asserbo, som i 1100-tallet kaldtes Aswarthabothæ [Asvards boder]. Her ejede Esrum kloster gods, som senere erhvervedes af biskop Absalon, der o. 1163 gav det til nogle fra Frankrig indkaldte *karteusermunke*; disse drog dog tilbage til deres hjemland efter ca. fem års ophold, og man kender intet til deres eventuelle byggevirksomhed på stedet, der senere overgik til Sorø kloster som ladegård¹⁰.

Mønter. På kirkegårdens nordside blev der 1932 i et gravsted godt 11 m fra kirken fremdraget syv mønter fra Christian IV.s tid¹¹.

Sagn. Flyvesandets ødelæggelse af Tibirke by forklares på følgende måde: nogle havkøer, som græssede på stranden blev taget af bønderne, der nægtede at udlevere dem, hvorpå havmændene sendte en havtyr op på stranden. Den rodede i sandet dag og nat, indtil byen var tilføjet og således, at beboerne kun med nød og næppe reddede sig. Kirken alene blev sparet¹², og derfor står den nu et stykke fra den nye by.

Fra den høje og ensomt liggende kirke i udkanten af Tisvilde Hegn er der en storslået udsigt mod nord, øst og syd, til Kattegat og de flade mosestrækninger ved Arresø. Såvel dens ensomhed som karakteren af skovkirke er dog i forhold til kirkens alder af ret ny dato, og begge dele er to sider af samme sag, nemlig sandflugten, der fulgte i hælene på den rovhugst, som både i middelalderen og senere dreves i skovene. »Asserbo sand« nævnes 1632¹³ som årsag til kirkens fattigdom (jfr. p. 1314) og til ødelæggelsen af såvel kirken som Tibirke by, hvis beboere lidt efter lidt opgav deres kamp og flyttede deres gårde mod Tisvilde (jfr. mindeplade p. 1321), mens sandet hobede sig op ved kirken; hos Hoffman hedder det, at indtil 1738¹⁴ var kirken »næsten på den ene side skjult af flyvesand, ja der var et sandbjerg af 13 alens højde«¹⁵. 1793 tilsåedes sandflugtsarealerne, og derved skabtes Tisvilde Hegn, den baggrund af skov, som indtil 1923 kransede de gamle kirkegårdsdiger i nord og vest, det sidste sted i kun fem meters afstand fra tårnet.

Kun mod nord har kirkegården bevaret sin gamle grænse, et lavt og tilsandet kampestensdige med stubbe af store løvtræer; diget hidrører muligvis fra 1769¹⁶, da hele stengærdet om kirkegården opsattes af nyt, ialt 170 m. Både mod syd og øst er der store udvidelser, det første sted på skrånende terræn, det sidste ved selve kirkebakkens fod, hvor udvidelsen muligvis skete 1884⁹; her i cirka 15 meters afstand fra korgavlens er der ved flere lejligheder fundet rester af en kampestensmur, der kan være det gamle østgærde. Mod vest, hvor kirkegårdens ældste grænse endnu markeres af opstablede kampesten, udvidedes kirkegården 1923 ved en hårdhændet fældning af træerne på begge sider af den gamle kirkesti gennem Tisvilde Hegn¹⁷. Mod øst og syd hegnes kirkegården nu af kampe- og kløvstensmure i cement. 1677, da det gamle dige havde ligget øde hen i mange år, blev det istandsat, dels med mursten, dels med kampestensgærde afdækket med græstørv. Indhegningen blev ustandselig beskadiget af storm og flyvesand; 1721 var den så tildækket, at den ikke kunne repareres, og under sandet gravede man sten frem til kirkens reparation, formentlig gammeldags store sten, dvs. munkesten som de 300, der året efter blev opbrudt til Vejby kirke⁸. 1864⁹ gennemførtes en afgravning på kirkegården, således at terrænet sænkedes til under kirkens gulvhøjde, og dermed er formentlig de sidste rester af flyvesandet blevet fjernet; året efter blev der lagt stenbro omkring bygningen.

Indgange. I østmuren, ud for korets gavl, findes en fodgængerlåde og noget

Fig. 2. Tibirke. Ydre, set fra sydøst. Efter usigneret, farvelagt tegning fra 1838, i NM.

længere mod syd en køreport; begge disse indgange og en køreport i syddiget, ud for våbenhuset, har fløje af trætræmmen mellem murede, hvidtede 1800-tals piller, der krones af gesims og ensidigt tegltag. Til kirkestien i vest er der en tremmelåge mellem to stolper.

Et *ligkapel* er opført 1958 (arkitekt V. Drosted) vest for søndre indgang og uden for det egentlige kirkegårdsareal.

En *†kirkelade* er omtalt 1616, da den sammen med laden i Karlebo (p. 881) skulle nedrives til hjælp for istandsættelsen¹⁸ af Ramløse kirke, som fik 4000 sten fra Tibirke¹⁹. Sandsynligvis blev kun en del nedrevet, thi endnu 1726 var der en indtægt på 64 sk. af laden⁸,

Et *†halsjern*, der anskaffedes 1730 for 56 sk., er opført i inventariet fra 1764²⁰ som stjålet!

Kirken består af et romansk skib, som i middelalderens løb har fået en vestforlængelse og derpå et stort kor, der er højere og bredere end skibet. Et tårn i vest er fra 1500'ernes 1. halvdel, og et våbenhus i syd har 1754 afløst et ældre. Orienteringen er næsten solret.

Af det ret lille skib (ca. 11x7,35 m) er kun langmurene i behold; i overvæg-

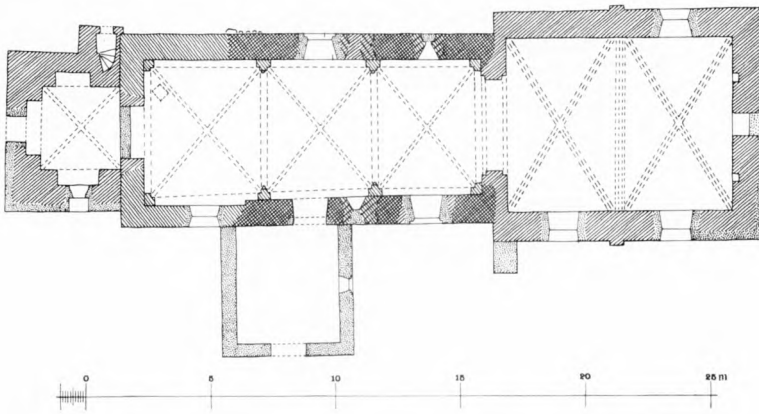
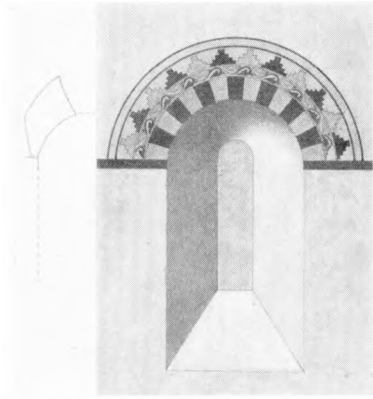

Fig. 3. Tibirke. Plan. 1:300. Målt af C. G. Schultz 1936. Tegnet af H. Reitzel Jensen 1969.

Fig. 4. Tibirke. Skibets sydmur. Sekundært romansk vindue med kalkmalerier. 1:50. Efter farvelagt tegning af J. B. Løffler 1885. Til venstre østkarmen af det oprindelige vindue (p. 1318, 1322).

gene og gennem de tykke hvidtelag ses hovedstore *kampesten*, men til detaljer som syddørens stik og det ældste vinduessæt er der benyttet *skånsk sandsten*, det materiale, hvoraf de to nærliggende kirker Vejby og Valby er opført. En grov, sej puds ses på sydmuren bag våbenhuset; en kvaderfugning udvendig på nordmuren stammer antagelig fra en reparation 1722⁸, da den med drivkister afstivede mur blev repareret. På overvæggene ses i forbindelse med de ældste vinduer rester af et ret groft og fedt, afkostet pudslag. Den romanske murhøjde over terræn er i sydøst 430 cm.

Døre og vinduer. Den tilmurede norddørs karme anes udvendig under et nyere vindue; bredden er omkring 85 cm. Syddøren, der endnu er i brug, har rundbuet døranslag og indvendig smige karme, der er vandret afdækket med tre planker (højde ca. 265 cm). Karmanslaget er borthugget indtil vederlags-højde for den runde bue, som delvis er synlig over våbenhusets loft; buen er muligvis ikke sat af kiledannede sten.

Midt i hver af langmurene ses over hvælvene østkarmen af et oprindeligt vindue, der endnu i romansk tid er blevet ødelagt af et andet vinduespar. Issepunktet ligger ca. 55 cm under gammel murkrone, og vinduernes bredde har

Fig. 5. Tibirke. Det store, høje kor, set fra nordøst.

M.M. 1907

været ca. 70 cm. En lille pudsafhugning ved sydvinduet bue viser (fig. 4), at den bevarede østre trediedel af overdækningen er udhugget i een sten, som kan være et brudstykke af en monolit svarende til dem, der er benyttet i Vejby (p. 1287). Triumfbuen og hele østgavlen blev nedrevet ved korudvidelsen.

Endringer og tilføjelser. Senest omkring 1275 erstattedes de ældste vinduer af et nyt og større sæt, udført i munkesten (fig. 4); af nordmurens to vinduer er det østre i brug, det vestre tilmuret ved hvælvslægningen; det tilsvarende i sydmuren er senere tilmuret udvendig. Over hvælvene ses de velbevarede bueslag af dette vestre vinduespar, dækket med en ret glat, hist og her dog kornet puds, som danner underlag for kalkmalerier (p. 1322). Gennem en ældre udhugning i nordvinduet blændingsmur kan det fastslås, at vinduet er helt af munkesten og forsynet med lysningskant af løbere på enden, i en afstand af ca. 55 cm fra indervæg; selve lysningen er ca. een meter høj og ca. 20 cm bred; vinduesbredden indvendig er 90—92 cm, og issepunktet sidder 45 cm under murkronen.

Vestforlængelsen er af munkesten i munkeskifte; i vestgavlen, der står i blank mur, ses mange sortbrændte kopper og i stikket om det vistnok spidsbuede vindue er hveranden sten rød, hveranden sort. I gavlfoden, et par skifter over vinduet, er der et savskifte, men ellers synes taggavlen uden dekoration. På

overvæggene ses intet spor efter bjælkelag, og det er mest sandsynligt, at forlængelsen skal henføres til 1300'ernes senere del og betragtes som indledning til kirkens overhælvning.

Overhælvningen af det forlængede skib må være gennemført, inden koret ombyggedes, og det er troligt, at de tre krydshvælv skal dateres til omkring 1400—1425. De hviler på falsede piller uden kragbånd, og ribberne springer brat frem i halvtensbredde; pilleforlæggene for gjordbuerne har en dværgsøjlelignende konsol, der er nær beslægtet med Ramløse (p. 1346) og Ugge-løse (Lyng-Frederiksborg hrd.). En tilmuret *lem* i nordsviklen af den vestligste hvælvings vestkappe var endnu i brug 1783²¹, da det 1740⁸ fornyede trælukke fik nye hængsler.

Samtidig med hvælvslagningen blev langmurenes ydersider forsynet med en to skifter høj falsgesims, hvoraf fremgår, at tagværket må være blevet om-sat eller fornyet.

Korets ombygning. Antagelig i midten af 1400-tallet måtte det romanske kor vige pladsen for et vældigt østparti, der ikke blot er af længde som det romanske skib, men næsten to murtykkelser bredere, således at korets tag mod sædvane hæver sig et godt stykke over skibets. Det er muligt, at dette kor i virkeligheden var tænkt som 1. etape i en fuldstændig ombygning af kirken; man opretholdt adskillelsen til menigheden i skibet ved at erstatte den gamle triumfmur og dens formentlig ret snævre åbning med en ny, stor, spids og til begge sider falset *korbue*.

Bygningsafsnittet, der forneden indeholder lidt kampestensmateriale fra det nedrevne kor, synes i øvrigt helt at være af munkesten i munkeskitte. Den indre fagdeling antydes af en halvsten fremspringende lisén, der omtrent midt-deler langmurene, som krones af en falsgesims. Østre taggavl har over et ud-kragende skifte syv brede høj blændinger og et tilsvarende antal brynede kam-takker; de yderste blændinger har afdækning med tvillingspidsbue over kon-sol, de øvrige spidsbue. Også den vestre taggavl, der står over triumfmuren, har tidligere været udstyret med gavlkamme, som imidlertid fjernedes 1759¹⁶. Denne taggavl har forneden på vestsiden haft en knap to meter bred forstærk-ning, der strakte sig til hanebåndshøjde, men som siden er blevet hugget væk; midt i dette parti sidder en høj, smal, fladbuget døråbning, hvis nordre vange er helt ødelagt.

Korpartiets eneste bevarede vindue findes i østgavlen og står nu som indre blænding; det har lige gennemløbende karme med ydre fals og indvendig af-fasning; falsen har svagt spidsbuet stik om det i øvrigt rundbuede vindue. I østfaget af korets nordmur ses over et nyere vindue rester af et oprindeligt, og det er sandsynligt, at sydmuren har haft et lignende i begge fag; vinduet i vest-faget, der ses på en tegning (fig. 2) i Nationalmuseet, udført 1838, blev afløst

Fig. 6. Tibirke. Indre, set mod vest.

Ole Woldbye 1960

af et større 1842²²; på tegningen har det østre fag et fladrundbuet, falset vindue. Det indre dækkes af to krydshvælv, der har vederlag i murene; både ribber og gjordbue er muret af ca. 25 cm brede sten, hvis profil gennem pudslaget fremtræder med afrundede hjørner og en ret smal halvrundstav på ryggen; benyttelsen af en så kraftig ribbesten er usædvanlig for perioden, men kan skyldes hvælvenes størrelse. Vinduet i øst flankeres af to omkring een meter høje, fladbuede *skabsnicher*, og østligt i nordvæggen er der en mindre niche, som nu er udnyttet til et brandsikkert skab. — En støttestøtte ved korets sydvesthjørne er muret 1842²².

Det gennem århundreder stærkt ombyggede *tårn* har tre stokværk; tårnrummet, der er udskilt fra kirkerummet ved en blændmur i den spidsbuede arkade med affasede kragbånd, har dybe nicher i de frie mure (i nord lidt forskudt af hensyn til trappen) og en samtidig krydshvælvning; den ret smalle, spidsbuede arkade blev blændet i 1800'erne og samtidig indhuggedes en fladbuet dør i vest.

Den højredrejede spindeltrappe ligger dels i nordmurens liv, dels i et fremspring og udmunder meget lavt i den nordøstre hvælvflomme; underdøren er fladbuet, trappen uden egentlig spindel og med loft af næsten vandrette binderstik, der øverst ender i en lille, fladbuet tøndehvælvning, som går i eet med

Fig. 7. Tibirke. Indre, set mod øst.

Ole Woldbye 1960

overdørens stik. — Mellemstokværket får lys fra en nyere åbning i nord. Tårnets østmur hviler dels på vestforlængelsens ret tynde gavlvæg, dels på en to stenedyb, rund aflastningsbue muret op mod gavlen. Af klokkestokværkets glasmuller er kun øst- og nordmurens oprindelige, og i det østre par er mellem-pillen fornyet; de er fladbuede og falsede med prydskefter af løbere. Østre taggavl har et rigt blændingsværk (fig. 2) af den såkaldte vindueskrydstype, der må høre hjemme omkring reformationstiden (sml. Esbønderup p. 1016 og Melby, Strø hrd.).

Vestgavlen er ommuret i forbindelse med en af de talrige meget kraftige istandsættelser, som tårnet har gennemgået fra det 1687⁸ omtales som faldefærdigt; de største arbejder gennemførtes 1701, 1717, 1729, 1740⁸ (da blændingerne hvidtedes), 1754, 1772¹⁶ og 1872²³. Indtil 1732⁸ tjente tårnrummet som *dåbskapel* og derpå som *materialhus*.

Våbenhuset foran syddøren er opført 1754¹⁶ af murmester Hans Engel fra Slangstrup. Døren, der på den før nævnte tegning fra 1838 var smal og fladbuet, er udvidet; rummet har hvidmalet bræddeloft på kantprofilerede bjælker.

Over våbenhusdøren sidder en *mindetavle* med fordybet, forgyldt frakturind-

Fig. 8. Tibirke. Sengotisk altertavle, før restaurering (p. 1324, 1326),

Ældre foto i NM

skrift: »Syd og øst for denne Kirke laa forðum Tibirke By/ bestaaende af 9 Gaarde Annekspræstegaard Degne/bolig, Kirkelade og adskillige Huse indtil den om/sider — Aar 1725 — var ødelagt af Sandflugt hvorpaa/ alene 9 Gaarde opførtes nordlig paa Bymarken/ deraf var nogle nye og andre herfra Stedet henflyt/tede medens dette Gudshus paa Kong Frederik/ den Fjerdes Befaling blev opretholdt«.

1754 forsvandt et ældre *†våbenhus* med lidt højere tagrejsning og samme skæve placering i forhold til skibets syddør, hvilket antagelig er dikteret af, at skibets sekundære romanske vindue var i brug ved dets opførelse. Bygningen er nævnt 1669, da dens funktion som *materialhus* omtales (kalkkule), og 1733⁸ i forbindelse med materialernes overflytning til tårnrummet.

Kirken står hvidkalket med tjæret sokkel, tårnet dog i blank mur og med hvidtede blændinger; i de rundbuede vinduer fra 1800-tallets sidste halvdel er der nyere jernvinduer med blyindfattede ruder af katedralglas. Røde vingetegl fra 1966 dækker de overalt fornyede tagværker; 1788²⁴ var tagene i stor udstrækning hængt med munke- og nonnetegl. Gulvet i koret er af gule mursten, i skibet af røde og i stolestaderne af brædder.

**Vindfløj*, af kobber, med kronet F., fundet i sandet, er i Nationalmuseet.

Kalkmalerier. Over hvælvene ses i tilslutning til de omkring 1275 indhuggede vinduer (p. 1318) en samtidig kalkmalet dekoration (fig. 4) i rødt og gult, bestående af geometriske ornamenters adskilt af en bølgeranke; dekorationen er

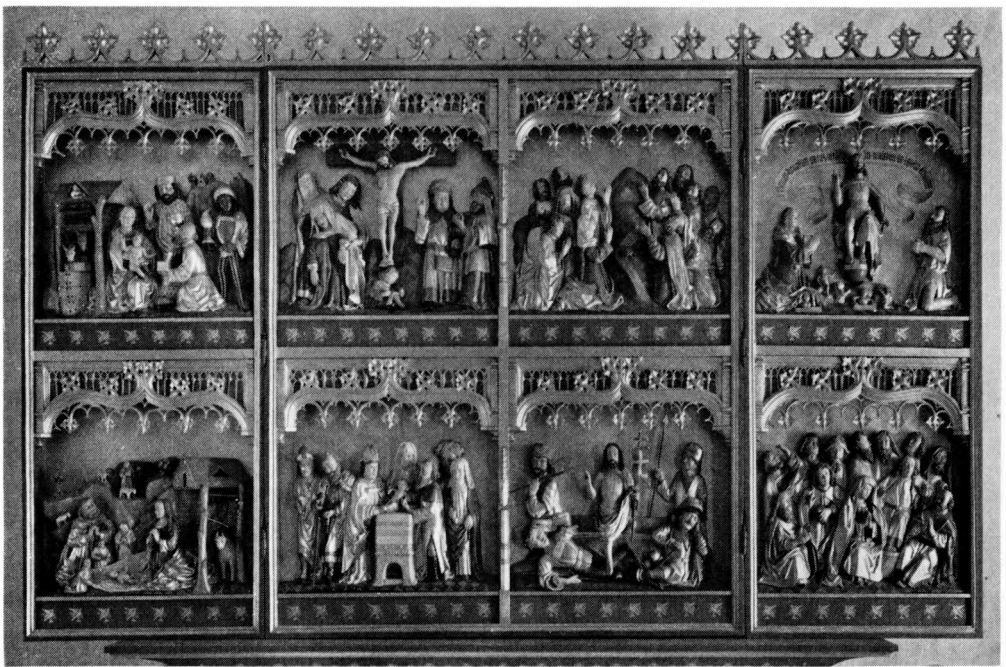

Fig. 9. Tibirke. Sengotisk altertavle, efter restaurering (p. 1324).

Ole Woldbye 1960

udført mellem tynde linjer, som er ridset ind i den endnu fugtige puds. — Ved en undersøgelse 1936 af hvælv og mure i forbindelse med revnedannelser fandtes ingen spor af anden kalkmalet dekoration²⁵.

INVENTAR

Oversigt. Så godt som alle tider er repræsenteret i kirkens inventar; fonten er romansk, altertavlen, der efter at have været borte fra kirken en årrække atter står på alterbordet, er sengotisk ligesom stagerne. Fra o. 1575 er de morsomme stolestader, og 1600-tallets sidste halvdel er repræsenteret ved alterkalk og pengeblok. Den mindste klokke blev støbt 1710, og o. 1740 leverede kongens snedker, Christian Holfelt i København, ny altertavle og prædikestol, medens en stedlig snedker udførte den lukkede stol til inspektøren for sandflugten. Den største klokke er fra 1809, og o. 1830 fornyedes dåbsfad og -kande; alterskranken af støbejern er fra 1845, og o. 1885 ophængtes kirkeskibet.

Alterbord, muret, med middelalderlige rester, på de tre sider beklædt med egetræspanel fra 1958. Det har sandsynligvis stået på sin nuværende plads, 81,5 cm fra korets østmur, siden 1740, da alterbordet udflyttedes⁸ (jfr. under altertavle p. 1324).

†*Alterklæder.* 1730 anskaffedes et klæde af karmoisin kamelhårsplys indkantet med en sølvgalon og med det kongelige navn og krone broderet midtpå samt årstallet 1730 (hertil købtes foruden plys bl.a. rødt, lybsk lærred)⁸.

Altertavle (fig. 8—9), sengotisk triptychon fra o. 1475 med udskårne figurer i såvel midtskab som de to fløje, predella fra 1938, da tavlen blev restaureret af konservator Niels Termansen og genopstillet i kirken, hvorfra den var blevet udsat 1868. Den fungerede som kirkens højaltertavle indtil 1740⁸, da både altertavle og prædikestol fornyedes (jfr. nedenfor); efter at det gamle alterbord var rykket vestpå, blev det tilbagesiddende afhugget og opbrudt, så at muren blev lige og jævn med korets gulv, og snedker Jens Christensen fra Farum gjorde et lad til den gamle altertavle bag ved alteret, hvorpå den blev sat. Her stod den til 1868, da den førtes til et magasin på Frederiksborg slot²⁶, hvorfra den 1894 afleveredes til Nationalmuseet²⁷; en tid lang henstod den i museets magasiner, men opstilledes senere mellem de øvrige middelalderlige altertavler i samlingen. 1911 begærede kirken tavlen tilbage, men fik afslag; fornyede henvendelser fra menighedsrådet²⁸ gav 1935 det ønskede resultat: Tavlen restaureredes og anbragtes på sin oprindelige plads i kirken.

Tavlen består af et midtskab, der måler 194 x 175 cm, og to, nu fastskruede fløj skabe, der hver er 86 cm brede. Midtskabets bagklædning er skrubhøvlet, fløjenes er glatte og har nu ingen malerispor; bag på den søndre er malet: »Istandsatt 1937—39 af Niels Termansen«.

Kompositionelt udgør reliefferne i midtskab og fløje en enhed, der er opdelt i otte tilsyneladende lige store felter. Måler man efter, viser der sig dog en lille forskel, idet midtskabets felter er 80,7 cm brede, fløjenes 78,7. Midt- og fløj-skabe indrammes af profillister, og midtskabet er lodret delt af en liste med nye spir ved øvre og nedre felt. Foroven afsluttes tavlen med en korsblomstfrise (fra 1937—39), og hvert felt har kølbue med korsblomster og stavværk (nederste felt i hver fløj fornyet).

Som reliefferne nu er placerede, begynder fortællingen i nordre fløjs nedre felt med Jesu fødsel; herover ses kongernes tilbedelse, og således fortsætter man fra nord mod syd og nedefra op med fremstillingen i templet, korsfæstelsen, opstandelsen, himmelfarten, pinseunderet og verdensdommen. Alle scener er stilfærdigt skårne, prægede af ro, uden viltre klædebon; kompositionen er noget skematisk, og der kan ligesom trækkes en lodret linie gennem de fleste figurer. Der er ingen overfyldning, orden og symmetri er iagttaget. Hver figurgruppe står på en »skammel«, der for beskueren fremtræder som et glat postament. Seks af de nuværende stammer fra tavlens restaurering, de oprindelige opbevares i Nationalmuseets magasin i Brede (inv. nr. D 13176).

I »Jesu fødsel« ses stalden med dyrene og det kuplede terræn med (nyskåret) hyrde og får, i »Kongernes tilbedelse« kigger Josef ud af det lille kvistvindue over stalden; bag kongerne et bjerg med kirke og borg. »Fremstillingen i templet«, syv skikkelser grupperer sig om alteret med tre på hver side og Maria bag barnet, som Simeon rækker ypperstepræsten; bag ved ham står Josef med stok

Ole Woldbye 1960

Fig. 10. Tibirke. Sengotisk altertavle. Detalje af »Pinseunderet« (p. 1326).

i højre hånd og pung (med fornyet kvast) i venstre; den tilsvarende kvinde i modsatte side har mistet sit attribut, muligvis et lys eller en kurv med duer?

Fjerde felt forestiller »Korsfæstelsen«, hvor det glatte, kraftige korstræ er plantet i bjerget; Kristi arme er fornyede. Ved hans venstre side hovedsmanden og en farisæer (eller Pilatus?), ved hans højre Maria, der støttes af Johannes og Maria Salome eller Magdalene. Ved korsets fod sidder skriveren.

»Opstandelsen« er bygget over den ældre ikonografi, hvor kisten står parallelt med altertavlens forside; Jesus træder ud af den med højre hånd løftet og sejrsfanen i venstre. To krigere på hver side er helt symmetrisk anbragt.

I Himmelfartsfremstillingen optages feltets midterste del af bjerget, en stor klods, hvor en sti slynger sig halvvejs op; apostlene fordeler sig med seks på hver side af bjerget, og til venstre ses desuden Maria. De knælende skikkelsers hænder, de opadskuende ansigter og bjergtoppen peger op mod den forsvundne Kristusskikkelse.

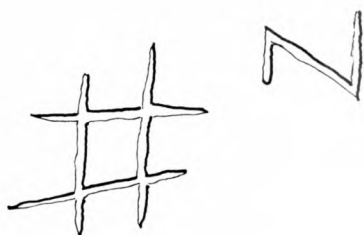
Feltet med »Pinseunderet« udfyldes helt af den knælende Maria og 11 apostle (jfr. fig. 10); der ses ingen due, men apostlen længst til venstre skygger for øjnene mod det himmelske lys.

Også scenen med Kristus som verdensdommer er symmetrisk opbygget med den dømmende midt i feltet, højre hånd peger velsignende opad, venstre nedad mod fordømmelsen, fødderne hviler på jordkuglen; ved hans side knæler menneskehedens forbedere, Maria og Johannes Døberen; imellem dem stiger små skikkelser op af deres kister eller direkte op af jorden og beder om frelse. Det malede skriftbånd bag Kristus er fra restaureringen.

En nøjere vurdering af billedskærerarbejdet umuliggøres af det moderne stafferingslag. Tavlen var i en meget dårlig stand, da den modtoges til konservering (jfr. fig. 8); meget af billedskærerarbejdet var i stykker eller manglede helt. Af de oprindelige farver var dog så meget bevaret, at konservatoren kunne konstatere, at der ingen reliefmønstrede baggrunde, stemplinger eller malede bræmmer fandtes. I de to felter, der forestiller fremstillingen i templet og pinseunderet, angav baggrundsmalingen, at disse scener udspillede inden døre; en tilsvarende nystaffering ødelagde imidlertid efter konservators mening helhedsvirkningen, hvorfor også disse to baggrunde forgyldtes som de øvrige. Kølbuer, krabber og gitterværk er ligeledes forgyldt, og også figurenes kapper, der har rødt eller blå foer, bortset fra en enkelt olivengrøn kappe med rødt foer; kjortlerne har samme røde eller blå farve som kappernes foer. Alle skikkelsernes hudfarve er så godt som ens, mændenes måske en anelse mørkere end kvindernes, hvilket også var tilfældet med den oprindelige farve, der i øvrigt var »slem rød«. Øjnenes pupiller, øjenvipper og bryn var groft malede med samme, næsten sortbrune farve. Der var en hvid prik i øjnene nær ved pupillerne, og på det nederste øjenlåg var lagt et penselstrøg med cinnoberrød farve. Nu står tavlen altså med ret få farver i modsætning til tidligere.

(†) *Altertavle*, 1738, udført af snedker Christian Holfelt i København, af fint, hvidt egetræ, bagtil beklædt med fyrrebrædder⁸. Siden 1939 har tavlen ligget på våbenhusloftet i adskilt stand. Den svarede til samme snedkers tavler i Kirkerup og Tingjelling kirker (DK. Sorø p. 839 og p. 870): glatte søjler har stået foran pilastre med akantuskapitæler, og foroven var der en strålekrans

Fig. 11—12. Tibirke. 12. Alterstage (p. 1328),
11. Bomærkestempler under alterstagens
bund (p. 1328).

med skyer, hvori læstes »Jahve« med hebraiske bogstaver. Rammeværket har grå marmorering, søjleskafterne rød; i postamentfeltet gylden fraktur på sort: »Jeg vil helliggøres i dem som kommer nær til mig 3. Mos. 10,3. Maleriet (fig. 18), der nu hænger på korets nordvæg, udførtes samtidig af Johan Friedrich Kriigell, hvis signatur i nederste højre hjørne fandtes ved billedets restaurering 1939²⁹. Det forestiller nadveren, spejlvendt og i det hele noget ændret, efter Rubens.

Altersølv. Kalk, barok, 1656, med sekstunget fodplade og fod i flere afsæt, der slutter sig direkte til den fladrunde knop, som har seks tunger på over- og undersiden. Over et lille, sekskantet skaftled det samtidige bæger. På tre fodtunger graverede versaler: »B[orgmester] Niels Hansen«, hvorover bomærke, dernæst Kristus på korset, hvorom 1656, og endelig »Karen Ionas Dater«, hvorunder »Carisi« og hendes bomærke, slange om kronet stav (sml. p. 160 og 164f.)³⁰. Under bunden graveret: »33 lod«; 18,5 cm høj. På en af fodtungerne del af ulæseligt stempel. Samtidig *disk*, 15 cm i tv., med graveret cirkelkors på randen. *Oblatæske*, 1863, af sølv, cirkulær, med lodrette sider, hvorpå graveret skrift: »Tibirke Kirke«. Under bunden tre stempler: Københavns bymærke

1863, mestermærke for Schrøder og Søn (Bøje 965) og guardeinmærke for Peter Reimer Hinnerup. 9 cm i tvn. Svarende til Søborg, Gilleleje og Mårup (p. 1131, 1162 og 1205).

Alterstager (fig. 12), af sengotisk form. Den ene stage er omstøbt 1863, og samtidig poleredes den anden³¹. Den ældste, som er den letteste, har under bunden to støbermærker, se fig. 11. Højde 30,5 cm.

†*Røgelsekar* er omtalt i inventarierne 1693⁸, 1750¹⁶ og 1764²⁰.

†*Messehagler*. En gammel rød, slet (d. e. glat) hagel er nævnt i inventariet 1647³²; 1730 anskaffedes en af ægte karmoisinrødt fløj indkantet med en sølvgalon og med kors på ryggen. 1733 var den gamle messehagel underforet og forbedret med fire alen rødt »cartunlærred«⁸.

Alterskranke, 1845, af smedejern; den eneste prydding er de lodrette standers småvolutter lige under overliggeren. Hver stand er nummereret med prikker, tilsvarende ses i overliggeren. Tidligere har skranken gået tværs over koret; endnu står en stand op ad nord- og sydvæggen; nu er den tresidet. 1738 blev der til alterfoden gjort et nyt fjernrækværk af smeden i Vejby⁸.

Døbefont (fig. 13), romansk, kummen af ret grovkornet granit, foden finkornet. Den udbugende kumme, som mangler afløb, har under mundingsranden en rundstav og på siderne seks Georgskors i relief. Foden har form som et

Fig. 13. Tibirke. Døbefont (p. 1328).

Fig. 14. Tibirke. Pengeblok 1687 (p. 1333).

Ole Woldbye 1960

Fig. 15—16. Tibirke. Dåbskande og dåbsfad, udført af A. G. Dahlgreen (p. 1329).

terningkapitæl og stammer antagelig fra en af de talrige nordsjællandske ruiner. Den er med cement sat sammen med kummen. Tvm. 70 cm. (Mackeprang: Døbefonte p. 69, 96). 1732 stod fonten neden i kirken og flyttedes op i koret³³; 1742 blev den marmoreret og anstrøget med oliefarve⁸, der fjernedes 1889 ifølge ministerielt cirkulære⁹.

Dåbsfad (fig. 16), købt 1831 for 24 rdl.³⁴, af tin, svarende til Esbønderup (p. 1028), Valby (p. 1250) og Torup (Strø hrd.) m.fl. På randen graveret skrift: »Tibirke Kirke 1831« samt tre stempler for A. C. Dahlgreen, København 1824; i bunden Frederik VI.s kronede monogram. Tvm. 53,5 cm. Adskillige *†fade* af tin eller messing er omtalt i regnskaberne³⁵.

Dåbskande (fig. 15), 1829, af tin, af type som Esbønderup (p. 1028) og Torup m.fl., med hank af to sammenslyngede slanger. På låget graveret skrift: »Tibirke Kirke 1829«. 1699 købtes en ny *†messingkedel* til at bære vand i til dåben⁸; den medtages endnu i inventariet 1764²⁰.

Prædikestol (fig. 17), udført 1739 af snedker Christian Holfelt i København til erstatning for den gamle, der var meget forfalden og »uden Dække«³⁶. Den sirlige, nye stol med himmel er af hvid eg, med rygstykke og opgangstrappe af fyr; rygstykket er forsvundet, men i øvrigt står stolen velbevaret på sin plads. Den ottekantede underbaldakin hviler på en tilsvarende søjle, og såvel selve stolen som himlen er ottekantede dog således, at hvert andet af stolens fag er

Fig. 17. Tibirke. Prædikestol udført 1739 af Christian Holfelt (p. 1329).

Ole Woldbye 1960

Fig. 18. Tibirke. Maleri 1738 af J. F. Kriegel; fra $\dagger$ altertavle (p. 1327).

lidt bredere end det foregående; de bredere fag smykkes med rektangulære fyldinger, de smallere, mellemliggende med en glat pilaster, der hviler på en vulst forneden. Foroven profileret gesims, ligesom himlens, der over nordfaget har et topstykke i form af en segmentgavl; denne har oprindeligt været prydet med »ægte lister og stråler om det hebraiske ord Jehova«⁸, sådan som det kendes fra prædikestolsalteret i Ledreborg slotskapel (DK. Kbh. Amt II, 821), der var udført af samme snedker, og som det i øvrigt var almindeligt på denne tid (jfr. $\dagger$ altertavle). Stolen er nu brunmarmorert med forgyldte og røde lister, frisen er grøn og med forgyldt fraktur læses: »Guds Ord er Livets Brød«; himlens underside er lys mellembå. — 1880 egemaledes prædikestolen⁹.

Stolestader (fig. 19) o. 1550—75. I skibet står ialt 33 gavle; desuden er der i koret seks stader med glatte gavle, antagelig fra 1745⁸, alle, på nær to, tresidet afsluttet foroven. Gavlene prydes af rektangulære fyldinger med forskelligt formet foldeværk og herover et felt, der på nordsidens stolestader følger den tresidede afslutning, på sydsiden er det rundbuet. I nordfelterne er der en halvrosset hvorover tre halvcirkelslag (sml. Græse 1579 (Lyng-Frborg hrd.) og Vejby kirkedør 1556 p. 1306); denne udsmykning er ens på alle stole på

Fig. 19. Tibirke. Stolestadegavl fra degnestol og sydrækken (p. 1330), Ole Woldbye 1960

kvindesiden, når bortses fra enkelte detaljer. I sydsidens felter ses symmetrisk opbyggede bladornamenter, mandsbuste, skjold med f. eks. hammer og tang, plov, en greb eller blot et bomærke. Staderne har været forsynede med låger, der fjernedes 1880³⁷. Ryglænene er forskellige i nord- og sydsidens bænke; de første har fire fyldinger, de sidste kun tre, alle sæder er fra ny tid. Foroven i hver gavl ses tre huller til lys og blomster. Stolestaderne er rødmaledede undtagen gavlene, hvor kun fyldingsbundene er malede i to røde nuancer. Under den nuværende staffering ses spor af en grøn farve, der svarer til prædikestolens frise. Nogle steder kommer en grå farve frem under den nuværende røde.

Det øverste stolestade i nord fungerer som *degnestol*. Østpanelet har tre og tre rektangulære fyldinger, de nederste med foldeværk. Døren er udført i ny tid, samtidig med at man øgede den ene gavl (fig. 20) med et stykke træ, der svarede til det, der 1885³⁸ fandtes i en gård i Tibirke by, og som havde sluttet sig til gavlen; herpå læses: »anno dni MD«, på det tilstødende stykke: »LXII«. Den østligste gavl (fig. 19) har akantus og to våbenskjolde, i det ene læses H, i det andet sammenskrevet MF; mellem gavlens to fyldinger er indskåret: 1572. 1867 ønskede synet degnestolen indrettet i den øverste fruentimmerstol, hvilket skete, hvorefter den hidtidige degnestol fjernedes tillige med den overfor stående stol til præsten, som i stedet kunne benytte den lukkede stol i koret, der aldrig brugtes⁹.

Ole Woldbye 1960

Fig. 20. Tibirke. Gavl på degnestolen fra 1562 (p. 1331).

De ovenfor omtalte seks glatte gavle i koret er antagelig fra 1745, da Jens Christensen forlængede fire mandsstole i koret og indrettede seks »skikkelige« med døre og rygpaneler forsynede stole med dobbelte sæder⁸, hvorefter Hans Nielsen malede dem tillige med skrifte- og degnestol. 1763 leverede samme snedker nye døre til 26 stole, og 1769 malede Thomas Møller i Esbønderup 31 stole røde, bistøder (d. e. gavle) og døre udvendig med adskillige farver og

marmorering. 1771 solgtes noget af den gamle *†skriftestol* og snedker Søren Jensen i Farum gjorde en *†ny*, som Thomas Møller malede med grønne rabatter, røde lister og marmorerede fyldinger¹⁶.

Inventariet 1764 omtaler en *†lænestol*, der 1755 var foræret kirken af en ukendt stolemagerkone i København til brug for præsten at sidde i ved skriftemålsforretning²⁰. Endnu 1834 omtales en gammel lænestol³⁹.

Stolestaderne i Tibirke er antagelig udført i et nordsjællandsk værksted, der har leveret det første stolesæt til egnens kirker i årene mellem 1550 og ca. 1575. De fleste er forsvundet, jfr. Søborg kirke (p. 1134).

Lukket stol (jfr. fig. 6) fra 1740, udført af snedker Jens Christensen i Farum for »inspektør ved flyvesanden mons. Rasch«, der havde begæret den til sig og sin familie. Stolen, der står i korets nordvestre hjørne⁸, har på langsiden tre barokfyldinger med konvekse hjørner, hvoraf den ene, i døren, er smallere end de to andre; kortsiden har to fyldinger. Kordon- og hovedgesims er med glat frise, i vinduesåbningerne gardiner⁴⁰. Stolen står nu med en staffing, der svarer til den oprindelige, som udførtes af Hans Nielsen i Ganløse 1742 og rettede sig efter altertavle og prædikestol⁸, det vil sige, at fyldingerne er brunmarmorerede med røde lister, kordonfrisen mørkebrun med hvid bølgeranke, hovedfrisen sort med forgyldt fraktur: »Her Ordets Frugter høstes for Inspektorens Huus at de deraf kand trøstis trotz Sathans Vold og Knuus«, og på kortsiden: »Anno 1742 er denne Kongens Kirke mahlet«. I stolen en samtidig *bænk*.

Kiste med lås og nøgle anskaffet 1802 til altertøjets forvaring³⁹. I koret. En gammel *†kiste*, et gammelt *†skab* og et *†blokke*skab omtales i inventariet 1647⁴¹.

Orgel 1939, bygget af Th. Frobenius og Co.; syv stemmer. Det tidligere orgel var fra 1901 og stod i kordøren.

Pengeblok (fig. 14) 1687⁸, 44 cm høj, beslået med tætsiddende, vandrette jernbånd, fastholdt af søm med store hoveder; et hængselbånd med ny hængelås. Tragten over pengeslidsen i låget mangler. Vest for indgangsdøren. 1658 indkøbtes et lispund jern til den *†blok*, hvis lås samtidig blev repareret⁸.

Otte *salmenummertavler*, de ældste fra 1700'erne med udsavet topstykke, sortmalede med (sekundær) gul fraktur, på de fire: »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«, på resten: »Daab og Altergang«. De første måler 76x44,5 cm, de sidste ca. 63 x 36 cm.

Mindetavle, på våbenhusets gavl, se p. 1321.

Kirkeskib, ophængt o. 1885, »Dagmar«, korvet. Bygget af sømand Niels Peter Svendsen, Tisvilde. I skibets vestligste fag⁴².

To *hatteknager*, den ene en hjortetak, den anden en gren (fig. 21).

Klokker. 1) 1710, støbt af Henrik Tessien i København (jfr. *†klokke* nr. 2). På klokkelegemet, under to bladborter reliefversaler: »Rege Friderico Qvarto

dioeces præfect: Ott: Krabbe episcop: Hen: Borneman præposit: Nic: Spydstrup pastore Ian: Bagge Anno MDCCX« og på slagringen: »KW: HM (sammenskrevet) me fecit Hiendrich Tessien« (»da Frederik IV. var konge, Otto Krabbe stiftamtmand, Henrik Borneman biskop, Niels Spydstrup provst og Jens Bagge sognepræst 1710, og HM kirkeværge, gjorde H. T. mig«). Tvm. 77 cm. Ny ophængning ved August Nielsen, Roslev.

2) 1809, »Støbt af I. C. Gamst Kiøbenhavn 1809«⁴³ (jfr. †klokke nr. 3). Indskrift med reliefversaler om halsen. Tvm. 91 cm. Ophængning som nr. 1.

†Klokker. 1) Ved klokkeskatten 1602 afleveredes en klokke på 1½ skippd.⁴⁴

2) 1682 var den lille klokke brøstfældig og repareredes; 1710 blev den omstøbt af H. Tessien (jfr. klokke nr. 1).

3) 1715 blev også den største klokke omstøbt af samme klokkestøber efter kontrakt 19. juli 1714; den gamle klokke vejede 2 skippd. 13 lispd. 2 pd. og den nye 3 skippd. 1 lispd. 8 pd.⁸. 1757 blev den atter sendt til omstøbning, men bortkom ved støbemester Holtzmans død, hvorfor en klokke af ganske nyt metal måtte støbes¹⁶; den vejede 2 skippd. 18 lispd. 8 pd., men var allerede 1788²⁴ revnet. 1803 siges det at ske ved at »bønderne ringer til lig, hvilket foretages af unge, overgivne folk«. Ved kongelig resolution 1804 bevilgedes penge til en ny klokke, og 1806 overvejede man at lade klokken omstøbe i Frederiksværk og ikke som oprindelig bestemt i København for at spare i transportomkostninger⁴⁵. Den blev imidlertid støbt i København (jfr. klokke nr. 2). Allerede i december 1799 havde H. C. Gamst meddelt prisen for omstøbning af klokken, der vejede 960 pd.⁴⁶.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. Rtk. 244. Bygningskontoret. 244.66—84. 1782—1826. Journaler. 244.115—51. 1782—1826. Journalsager. — 244.152—56. 1804—26. Kopiregninger.

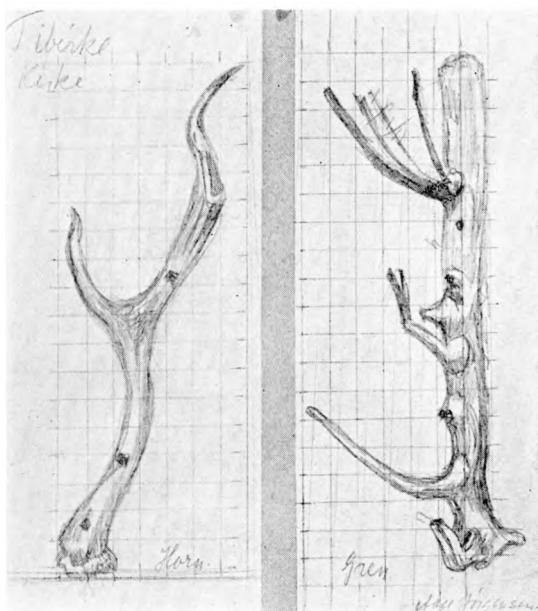
LA. Kirkeinspektionsarkivet. Tibirke kirkestol 1657—1749. — Kronborg amtsstue. Afd. H. diverse nr. 591. B. XX. Protokol for uddeling af Helene Kildes blokpenge 1666—1782. — Arkivsager afgivne fra Frederiksborg amtsstues arkiv 1898. Tibirke regnskabsbog 1749—80.

Ved embedet. Vejby-Tibirke præsteembedes kopibog. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetning af J. B. Løffler 1885 (bygning og inventar), Niels Termansen 1939 (altertavle) samt Olaf Olsen 1964 (»Trekantviet« ved Tibirke kirke). — Undersøgelse og beskrivelse ved Marie-Louise Jørgensen 1960 samt Elna Møller, Erik Moltke og Marie-Louise Jørgensen 1969.

Tegninger i NM: Eksteriør, farvelagt tegning, usigneret, dateret 21. dec. 1838. — Døbefont og stolestade gavle samt farvedekoration over vindue, af J. B. Løffler 1885. — Hatteknager af Aage Jørgensen. — Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger: otte blade af Strøm Tejsen, Niels A. Knudsen og Carl Johan Rosenberg 1927, samt fire blade af H. H. Engquist og H. Helger 1935.

Fig. 21. Tibirke. Hatteknager. Til venstre en hjortetak, til højre en gren. Efter tegning af Aage Jørgensen i Nationalmuseet (p. 1333).

Litteratur. Tisvilde. Vejleder og Oplysning for Lystrejsende. 1911. I kommission hos Alb. Jensens boghandel, Frederiksværk. — Niels Pedersen: Kirken i Tibirke. Et Bidrag til dens Historie. Fredensborg 1943.

¹ DiplDan. DaRigBr. 1. rk. IV, nr. 150—51 og 52, jfr. V, nr. 138. ² Ibid. 2. rk. V, nr. 158, jfr. nr. 287 og S.R. D. VI, 186. ³ Landebogen p. 169. ⁴ KancBrevb. 1596, 7. okt., 1605, 7. april, 1613, 4. april. ⁵ Nye Kirkehist. Saml. V, 147. ⁶ Kgl. Bibl. Additamenta. L. L. de Thurah: Saml. til en Beskrivelse af Danmark. ⁷ KancBrevb. 1632, 23. april. ⁸ LA. Kirkeinspektionsarkivet. Tibirke kirkestol 1657—1749. ⁹ LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. Holbo og Strø hrd.s provsti: 1864—99. Synsprotokoller for kirker og præstegårde. ¹⁰ S.R.D. IV, 469 og DiplDan. 1. rk. II, 126, 142 og 148. Vedr. Asserbo se tillige Annaler for Nordisk Oldkyndighed, 1851, p. 215 ff. og ÅrbFrborg. 1906, p. 40—45. ¹¹ Møntsamlingens fundprot. VI, 1800. ¹² Danske Sagn II, 1893, p. 155, nr. D. 32. ¹³ KancBrevb. 23. april. ¹⁴ Dette år afsluttedes den 1724 påbegyndte dæmpning af sandflugten ved tyskeren Johan Ulrich Röhl. ¹⁵ NM. 2. afd. Håndskrifter. Hans de Hoffman: Siellands Kirckers og Sogners samt Herregaardenis Beskrivelse af Sogne Præsterne og andre 1755—73. Tom 1. ¹⁶ LA. Tibirke kirkes rgsk.bog 1749—80. ¹⁷ Ejnar Dyggve: Tibirke Kirkegaard, Arkitekten bd. XXVII, 1925, p. 59—67. ¹⁸ KancBrevb. 1616, 29. april. ¹⁹ LA. Kirkeinspektionsarkivet. Ramløse kirkes rgsk.bog 1583—1725. ²⁰ LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1764. De kgl. kirkers inventarier i Københavns, Frederiksborg og Kronborg distrikter. ²¹ BA. Btk. Bev. rgsk. Kirke-rgsk. 1780—97. Kronborg rytterdistrikts kirker-gsk. ²² BA. Btk. Bygningsadministrationen. 1841—50. Kopibog. ²³ LA. Kgl. Bygningsinspektører. Meldahl: Domænekirkerne pk. XXII. ²⁴ LA. Amter. Gl. Frederiksborg-Kronborg amter. 1788—90. Breve og dok. vedr. de kgl. kirker og skoler. Frb. amt: Design. I, 6, 33—34. ²⁵ NM. J. 580/35. ²⁶ Jfr. brev fra pastor Lyngbye, Soborg 1832 og prot. ved embedet 1863. ²⁷ 2. afd. inv. nr. D 3034. ²⁸ Jfr. korr. i NM. 2. afd.s arkiv mellem forfatteren Hans Hartvig Seedorf og M. Mackeprang. ²⁹ Ved Steen Bjarnhof. ³⁰ Niels Hansen og Karen Ionasdatter Charisii skænkede 1655 fontelukkelsen til S. Olai kirke i Helsingør. I Roskilde domkirke (DK. Kbh. Amt IV, 1990*) findes et epitafium over hendes fader, dr. jur. et

med. Jonas Charisius, † 1619. ³¹ Jfr. prot. ved embedet; 1821 (jfr. note 39) omtaler inventariet to umage stager. ³² LA. Bispearkivet. A. Alm. sager: 1647(—1708). Holbo hrd.s bog. ³³ Jfr. note 8, sml. desuden N. Pedersen: Kirken i Tibirke, Fredensborg 1943, p. 20. ³⁴ RA. Rtk. 245.91—121. Bygningsadministrationen. 1782—1840. Journal over indkomne breve. ³⁵ Jfr. noterne 32, året 1647, 8, året 1657 og 1693, 16, året 1749 og 39, årene 1805 og 1821. ³⁶ Den solgtes ved offentlig auktion 1741 for 35 sk. (jfr. note 8). ³⁷ Jfr. noterne 39, året 1833, 9, året 1865 og —80 og prot. ved embedet, året 1865. ³⁸ Indberetning i NM. af J. R. Løffler 1885 vedr. bygning og inventar. ³⁹ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kronborg amtstue. 1797—1803, 1804 II — 1805 II, 1816—27, 1831 II, 1832—44. Kirkerghsk. ⁴⁰ Inventariet 1831 (jfr. note 39) omtaler nogle grønne gardiner, som kom i stedet for de gardiner, der var i skovriderens stol; skovriderens gardiner blev taget bort af en af Carøes folk, men ingen kom igen. ⁴¹ Jfr. noterne 32, året 1647, 8, året 1681 og 1741 samt note 9, året 1871. ⁴² Henningsen: Kirkeskibe, i ÅrbFrborg. 1952, p. 102 og samme: Kirkeskibe p. 157. ⁴³ Gribsø: Kirkeklokker, i ÅrbFrborg. 1934, p. 102f. ⁴⁴ RA. Fæstningsrgsk. V. B. I. 1600—19. Rgsk. for Kronborg kobbermølle, gethus og hammermølle. Læg: 1600—07. Rgsk. for Kronborg gethus. ⁴⁵ RA. Rtk. 244.69. Bygningskontoret. 1782—1826. Journal E, 1799—1803. ⁴⁶ RA. Rtk. 244.135. Bygningskontoret. 1782—1826. Journalsager. 1800.

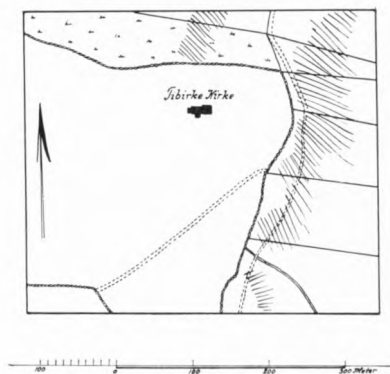

Fig. 22. Tibirke. Landsbyplan 1785.